

MİKÂİL

dır” demişlerdir (Taberî, I, 341; İbn Kesîr, I, 226). Bunun üzerine şu âyetler nâzil olmuştur: “De ki: Kim Cebrâil’e düşman ise bilsin ki müminler için hidayet ve müjde olan Kur’an’ı Allah’ın izniyle senin kalbine indiren odur. Kim Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil’e, Mîkâil’e düşman olursa şüphesiz Allah da o kâfirlerin düşmanıdır” (el-Bakara 2/97-98).

Diğer bir rivayete göre Hz. Ömer bir gün yahudilerin beytülmidrâslarına gider ve onların Cebrâil hakkındaki düşüncelerini öğrenmek ister. “O bizim düşmanımızdır, çünkü Muhammed’e bizim sırlarımızı veriyor. Ayrıca o şiddet, zorluk ve azap meleği, dostumuz olan Mîkâil ise kurtuluş, hayır ve rahmet meleğidir” derler. Bunun üzerine Ömer, “Bu iki melek ilâhî huzurda nerede yer alır?” diye sorar. “Cebrâil rabbin sağında, Mîkâil solundadır ve aralarında düşmanlık vardır” cevabını verince Hz. Ömer, “Eğer dediğiniz gibi ise onlar birbirlerine düşman olmazlar. Kim onlardan birine düşman olursa Allah’a da düşman olur” diyerek yanlarından ayrılır. Hz. Peygamber’in huzuruna gidince de yukarıdaki âyetin nâzil olduğunu öğrenir. Onun yahudilerle yaptığı konuşmadan vahiy yoluyla haberdar olan Resûl-i Ekrem, “Ey Ömer, rabbin senin sözüne muvafık âyet gönderdi” der (bu ve benzeri birçok rivayet için bk. *Müsned*, I, 274; Taberî, I, 342-346; İbn Kesîr, I, 229; Âlûsî, I, 331).

Cebrâil ile Mîkâil’in Allah ile peygamberleri arasında elçilik yaptıkları, bu çerçevede Mîkâil’in nübüvvetin ilk yıllarında Resûlullah’a vahiy getirdiği belirtilerek esas vazifesi vahiy getirmekten ibaret bulunan Cebrâil’in Resûl-i Ekrem’e daha yakın olduğu, âyette Cebrâil’in önce zikredilmesinin, ayrıca vahiy ile görevli oluşunun Mîkâil’den faziletli olduğunu gösterdiği nakledilir (İbn Kesîr, I, 231-232; Âlûsî, I, 334). Mîkâil Cebrâil, Hârût ve Mârût ile birlikte Kur’an’da ismi zikredilen dört melekten biridir. Cebrâil ile Mîkâil’in özel isimleriyle anılması Allah katında kıymetli ve büyük meleklerden olduklarını gösterir (Taberî, I, 349; Kâdî Abdülcebbar, VII, 177; Âlûsî, I, 333-334). Diğer taraftan Resûlullah’ın gece namaza başlayacağı zaman, ayrıca her namazın arkasından okuduğu dualarda Cebrâil’in ve Mîkâil’in adını anması bu meleklerin Allah katındaki üstün derecesini gösterir (*Müsned*, VI, 61, 156; Müslim, “Şalât”, 200; İbn Mâce, “İkâmet”, 180).

Meleklerin çeşitli görevleri vardır. Bunlardan Mîkâil insan da dahil olmak üzere

canlıların rızıkları, dolayısıyla yağmurların yağması ve bitkilerin gelişmesi gibi işlerle görevlidir (Mahmûd Muhammed es-Süb-kî, V, 178).

Felsefe geleneğinin etkisinde kalan tasavvuf ehli dört büyük meleğin görevlerini farklı bir şekilde açıklarken altıncı feleğin aklı ve ruhu diye nitelediği Mîkâil’i bütün bitki nefislerine feyiz veren ve mahlûkatın rızıklarını dağıtan melek olarak kabul etmiştir (Âlûsî, I, 334).

Kur’an-ı Kerim’in dört süresinde, önce Hz. İbrâhim’e gelip oğlu İshak’ın ve torunu Ya’kûb’un doğacağını müjdeleyen, ardından Hz. Lût’u ziyaret edip azgınlaşan kavmini helâk eden bir grup elçi melekten bahsedilir (Hûd 11/69-83; el-Hicr 15/51-71; el-Ankebût 29/31-34; ez-Zâriyât 51/24-37). Cebrâil, İsrâfil ve Azrâil ile birlikte Mîkâil’in de bunların arasında yer aldığı rivayet edilmektedir (Taberî, XII, 42; İbn Kesîr, III, 563; Âlûsî, XII, 93). Allah’ın, üzerlerine yemin ettiği “mukassimât”ın (ez-Zâriyât 51/4) O’nun işlerini taksim ve tevzi eden Cebrâil, Mîkâil, İsrâfil ve Azrâil gibi emir melekleri olduğu söylenmiştir (Kurtubî, XVII, 21; Elmalılı, VI, 4527).

Bedir Gazvesi’nde müminlerin yardımına gelen melek ordusunun (el-Enfâl 8/9-12) kumandanlarından birinin Mîkâil olduğu rivayet edilmiştir (*Müsned*, I, 147; Taberî, IX, 128). Cebrâil ve Mîkâil’in Uhud günü beyaz elbiseli iki insan kıyafetinde Resûlullah’ın sağında ve solunda durup onu bütün güçleriyle korudukları da nakledilmektedir (Müslim, “Fezâ’il”, 46-47).

Hz. Peygamber’in, bir hadisinde şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Her peygamberin gök ehlinde iki, yer ehlinde iki veziri olur. Benim gök ehlinde vezirlerim Cebrâil ile Mîkâil, yer ehlinde vezirlerim de Ebû Bekir ile Ömer’dir” (Tirmizî, “Menâkıb”, 17).

Hadislerde Mîkâil genellikle Cebrâil ve İsrâfil ile birlikte zikredilmektedir (*Müsned*, III, 10; Ebû Dâvûd, “Hurûf”, 1). Resûl-i Ekrem’in rüyasında Cebrâil ile Mîkâil’i kendisine cennet ve cehennem gezdiren iki insan şeklinde (*Müsned*, V, 15; Buhârî, “Cenâ’iz”, 90; “Bed’ü’l-halk”, 7), bir başka rüyasında onlardan birini başı ucunda, diğerini ayağı ucunda durup kendisine bir darbimesel söylerken (Tirmizî, “Emsâl”, 1) gördüğü rivayet edilmektedir. İslâm’ın başlangıcında namazdaki teşehhüd esnasında “et-tahiyyât” yerine “... es-selâmü alâ Cibrîle, es-selâmü alâ Mîkâile ...” denilmektedir (*Müsned*, I, 382, 413, 427; Buhârî, “Ezân”, 148; “İsti’zân”, 3).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü’l-‘Arab, “eyl”, “myl (mîkâ’îl)”, “yll” md.leri; Mustafavi, *et-Taḥkîk*, XI, 148-149; *Müsned*, I, 147, 199, 274, 382, 413, 427; III, 10, 224; V, 15, 16, 41, 51, 114, 122; VI, 61, 156; Dârimî, “Şalât”, 84; Buhârî, “Tefsîr”, 2/6, “Cenâ’iz”, 90, “Bed’ü’l-halk”, 7, “Ezân”, 148, “İsti’zân”, 3; Müslim, “Şalât”, 200, “Talâk”, 30, “Fezâ’il”, 46-47; İbn Mâce, “İkâmet”, 24, 180; Ebû Dâvûd “Şalât”, 119, “Hurûf”, 1; Tirmizî, “Da’avât”, 31, “Menâkıb”, 17, “Emsâl”, 1; Nesâî, “Kıyâmü’l-leyl”, 12, “İftitâh”, 37, “Sehv”, 41, 88, “Taḥkîk”, 100; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, Beyrut 1978, I, 341-349; IX, 128; XII, 42; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu’abi’l-îmân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1979, II, 152; Kâdî Abdülcebbar, *el-Mugni*, VII, 177; XX/2, s. 19; Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlikî, *el-Mu’arreb* (nşr. F. Abdürrahîm), Dimaşk 1410/1990, s. 600; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtiḥu’l-ğayb*, Beyrut 1990, III, 181; XIII, 66; XX, 259; Kurtubî, *el-Câmi’*, II, 38; XVII, 21; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, “Acâibü’l-mahlûkât” (Demîrî, *Hayâtü’l-hayevân* içinde), Mısır 1315, I, 95; II, 238; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’an*, Beyrut 1966, I, 226-232; III, 563; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî* (Sa’d), XVII, 16; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, I, 331-334; XII, 93; H. Lesetre, “Michel”, *DB*, IV/2, s. 1067-1075; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2800; VI, 4527, 4536; A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur’an*, Baroda 1938, s. 275-276; G. Davidson, *A Dictionary of Angels*, New York 1967, s. 193-195; Mahmûd Muhammed es-Sübki, *el-Menhelü’l-‘azbû’l-mevrûd*, Kahire 1394/1974, V, 178; G. MacGregor, *Dictionary of Religion and Philosophy*, New York 1989, s. 136, 412; Lütfullah Cebeci, *Kur’an-ı Kerim’e Göre Melekler*, Kayseri 1989, s. 78; Ali Erbaş, *Melekler Âlemi*, İstanbul 1998, s. 89-90, 162-163, 266-267; K. Kohler, “Angelology”, *JE*, I, 590; A. J. Wensinck, “Mikâl”, *EP* (İng.), VII, 25; a.m.f., “Mikâil”, *IA*, VIII, 308-309; A. Molien, “Ange”, *Catholicisme*, I, 545; H. L. Ginsberg v.dğr., “Michael and Gabriel”, *EJd.*, XI, 1487-1490.

LUTFULLAH CEBECİ

MİKÂİLİLER

(آل میکال)

IX-XI. yüzyıllar arasında
Horasan’ın idarî ve ilmî hayatında
önemli rol oynayan bir aile.

Bazı kaynaklarda, aslen Mâverâünnehir’e mensup olan ve atalarının İslâm öncesi dönemde Soğd bölgesinde güç sahibi olduğu bilinen ailenin kökeni Sâsânî Hükümdarı Behrâm-ı Gûr’a kadar indirilmektedir. 99 (718) yılında Soğdca-Arapça olarak kaleme alınan ve Rus araştırmacısı A. A. Freiman tarafından 1933’te bulunan bir belgeye göre aileden İslâm’a giren ilk kişi, İslâm fetihleri sırasında Pencikent bölgesinde hüküm süren Şür Dîvâstî’dir (Soğdca Dîvâştîç). İslâm kaynaklarında ise Semerkant bölgesinin hâkimi olduğu söylenen Dîvâstî’nin 104’te (722)

Fergana'ya yönelik fetihlerde bulunan Horasan hâkimi Saîd b. Amr ile savaştığı ve yenilerek öldürüldüğü kayıtlıdır (Taberî, VII, 11, 15). Aile hakkında daha sonrasına ait uzunca bir süre için bilgi yoktur; ancak Soğd bölgesinde durumun değişmesi üzerine Nişâbur şehrine göç ettiği anlaşılmaktadır.

Aileye adını veren Mîkâl b. Abdülvâhid'in hayatına dair bilgiye rastlanmasa da onun oğulları Muhammed (ö. 250/864) ve Şâh'ın (ö. 302/914) Tâhirîler'in hizmetine girerek Horasan ve Irak'ta başarılı askerî faaliyetler yürüttükleri ve bunlardan Muhammed'in oğlu Abdullah'ın da (ö. 308/920) önce Saffârîler'e bağlanıp Sistan'da önemli görevlerde bulunduğu (*Târîh-i Sîstân*, s. 237), ardından Abbâsîler adına merkezi Ahvaz olan Hûzistan ile Fars eyaletlerinde valilik yaptığı (Yâkût, VII, 6, 8, 10) bilinmektedir. Mîkâlîler'in Horasan'da güç kazanmasında Abdullah'ın oğlu Ebü'l-Abbâs İsmâil'in (ö. 362/973) rolü büyüktür. Nişâbur'da dünyaya gelen, hadis ve dinî ilimler eğitimi alan, bunun yanı sıra şiir ve edebiyatla da ilgilenen İsmâil, babasının ölümünden sonra Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh tarafından babası gibi Hûzistan ve Fars'ın idaresiyle görevlendirildi; ancak İsmâil bu görevi kabul etmeyerek Nişâbur'a döndü. Ardından Sâmânîler'in hizmetine girdi ve Divânü'r-resâil'in başına getirildi. Aynı zamanda Nişâbur şehrinin reisi olan Ebü'l-Abbâs İsmâil, ailenin burada uzun süre devam edecek olan güç ve nüfuzunun gerçek anlamdaki ilk kurucusu olmuştur.

X. yüzyılın ikinci yarısı ile XI. yüzyılın ilk çeyreğinde Mîkâlîler'in Horasan'daki nüfuzlarının iyice pekiştiği görülür. İsmâil'in fıkıh, edebiyat ve şiir eğitimi alan büyük oğlu Ebü Muhammed Abdullah, kendisine önerilen Divânü'r-resâil reisliği ve vezirlik görevlerini kabul etmeyerek Nişâbur'un yöneticiliğini üstlendi; 379 (990) yılında çıktığı ikinci hac seyahatinde Mekte'de vefat etti. İsmâil'in diğer oğlu Ebü'l-Kâsım Ali Nişâbur, Bağdat ve Basra'da hadis ve dinî ilimler eğitimi aldıktan sonra Horasan'da bulunan Ferâve'ye yerleşti ve Ebîverd yakınlarında bir ribât kurarak vefatına kadar (376/986) buranın imarı ile uğraştı. Abdullah'ın oğlu Ebü Ca'fer Muhammed de (ö. 388/998) iyi bir eğitim gördü ve babasından sonra Nişâbur valiliğine getirildi. Onun yerini amcazadesi Ebü Nasr Ahmed b. Ebü'l-Kâsım Ali aldı (ö. 416/1025). Mahmüd-ı Gaznevî'nin çağdaşı olan Ahmed, sultanı öven pek çok şiir yazmıştır.

Ailenin en meşhur siması, Sultan Mahmud'un "Hasenek" lakabıyla tanınan son veziri Ebü Ali Hasan b. Muhammed'dir. Ebü Ca'fer Muhammed'in oğlu olan Ebü Ali Hasan, Gazneli Mahmud'un tahta çıkmasından (389/999) sonra Gazne sarayında hükümdarın nedimleri arasında yer aldı. Sultan Mahmud, bu sıralarda Kerâmîler'in sebep olduğu karışıklıkları yatıştırması için onu Nişâbur valiliğine tayin etti. Ebü Ali Hasan şehirde sükûneti sağladı ve arkasından imar faaliyetlerine yöneldi. Bu başarıları onun itibarını daha da arttırdı ve sultan tarafından yeniden Gazne'ye çağrılarak vezirliğe getirildi (416/1025). Fakat Gazneli Mahmud'un vefatından (421/1030) ardından büyük oğlu Muhammed'in tarafını tuttuğu için onun kısa iktidarında makamını koruduysa da Mahmud'un diğer oğlu Mes'ûd'un tahtı ele geçirmesi üzerine hapse atıldı ve 28 Safer 422 (24 Şubat 1031) tarihinde idam edildi (Muhammed b. Hüseyin el-Beyhâki, s. 229-234). Ailenin önde gelen üyelerinden biri de Horasan'da Gazneliler'le Selçuklular arasındaki mücadelede önemli rol oynayan ve 451'de (1059) hayatta olduğu anlaşılan Reisü'r-rüesâ Ebü Abdullah Hüseyin b. Ali'dir. Sultan Mes'ûd tarafından Hâcib Bedtoğdı ile birlikte Selçuklular'la mücadeleye memur edilen Hüseyin 426'da (1035) Gazne ordusunun yenilmesi üzerine Selçuklular'a esir düştü (Gerdîzî, s. 429-430) ve uzun süre hapsede kaldı. Fakat 436 (1044) yılında Tuğrul Bey'in onu kısa bir süre için de olsa vezâret makamına getirmesi yavaş yavaş Selçuklular nezdinde de itibar kazandığını göstermektedir.

Mîkâlîler'e mensup pek çok kişi siyasi, idarî ve askerî faaliyetlerin yanı sıra kültür, ilim ve edebiyat alanında da önemli rol oynamıştır. Bunlar arasında Gazneli Mahmud ve oğlu Mes'ûd zamanlarında çeşitli üst düzey görevlerde bulunan Hâce Ebü'l-Kâsım Ali b. Ebü Ca'fer Muhammed ile oğlu Hâce Muzaffer, devrin meşhur şair, âlim ve muhaddislerinden *Kitâbü'l-Müntehal*'in müellifi Ebü'l-Fazl Ubeydullah b. Ahmed, âlim, şair ve muhaddis Ebü İbrâhim Nasr b. Ahmed, tabip ve aynı zamanda şair-edip olan Ebü'l-Kâsım Ali b. Ebü'l-Fazl Ubeydullah, muhaddis Ebü Mansûr Abdullah b. Tâhir, âlim, muhaddis ve hâfız Ebü Şücâ Muzaffer b. Muhammed, muhaddis Emîr Ebü Ahmed Hasan b. Muhammed ve yine hadisle uğraşan Cemâa bint Ebü'l-Hasan Ahmed'in adları sayılabilir.

Mîkâlî ailesi Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler ve Gazneliler'den başka kuruluş dönemlerinde Selçuklular'da da önemli rol oynamıştır. Farklı hânedan ve devletlere rağmen ailenin çok uzun bir süre Horasan'daki seçkin yerini muhafaza etmiş olması, eski İran aristokrasisinin devamlılığı ve Ortaçağ İslâm devletlerinde meslek ve görevlerin nesilden nesile intikali prensibiyle ilgilidir. Ancak aile, XI. yüzyılın ortalarından itibaren Büyük Selçuklu Devleti'nin idare merkezinin Nişâbur'dan Rey ve İsfahan gibi Orta İran şehirlerine kaymasıyla birlikte önemini yitirerek yavaş yavaş tarih sahnesinden çekilmiştir. Mîkâlîler'in himayesine giren Arap dili ve edebiyatı âlimi İbn Düreyd *el-Cemhere* adlı sözlüğünü Ebü'l-Abbâs İsmâil'e ithaf ettiği gibi en güzel şiiri sayılan *el-Mağşûre*'yi de bu aile için yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), VI, 622; VII, 10, 11, 15; Hâkim en-Nisâbüri, *Târîh-i Nişâbur* (trc. Muhammed b. Hüseyin Halife-i Nişâbüri, nşr. M. Rızâ Şefîî Kedkenî), Tahran 1375, s. 156, 164, 321; Muhammed b. Abdülcebbar el-Utbi, *Târîh-i Yemîni* (trc. Cerbezekânî, nşr. Ca'fer-i Şiâr), Tahran 2537/1978, s. 253-254, 457-462; Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1377/1957, III, 357-382; Gerdîzî, *Zeynû'l-ahbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1366/1987, s. 424-425, 429-430; *Târîh-i Sîstân* (nşr. Bahâr), Tahran 1366/1987, s. 237, 244, 247, 260, 273-275; Ali b. Hasan el-Bâharzî, *Dümyetü'l-kaşr* (nşr. Sâmî Mekkî el-Ânî), Küveyt 1405/1985, II, 222-224; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhâki, *Târîh* (nşr. Ali Ekber Feyyâz), Meshed 1375/1996, s. 41-43, 221-236, 380, 437, 571, 628-631; Abdülgâfir el-Fârisî, *Târîhu Nisâbur: el-Müntehab mine's-Siyâk* (nşr. M. Kâzım el-Mahmûdî), Kum 1403/1983, s. 259, 272, 417, 453, 685; Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle* (nşr. Muhammed Kazvîni), London 1910, s. 77; Sem'ânî, *el-Ensâb*, XII, 527-535; Beyhâki, *Târîh* (Behmenyâr), s. 117; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, VII, 6, 8, 10; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özyaydın), İstanbul 1987, IX, 400; Abbas İkbâl, *Vizâret der 'Ahd-i Selâtin-i Büzürg-i Selçûki*, Tahran 1338 hş./1959, s. 39-40; R. W. Bulliet, *The Patricians of Nishapur*, Cambridge 1972, s. 66, 67, 68; a.mlf., "Âl-e Mîkâl", *Elr*, I, 764; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids, their Empire in Afghanistan and Eastern Iran: 994-1040*, Beirut 1973, s. 179-185; a.mlf., "Mîkâlîs", *El²* (İng.), VII, 25-26; J. S. Meisami, "Exemplary Lives, Exemplary Deaths: The Execution of Hasanak", *Actas XVI Congreso IEAI*, Salamanca 1995, s. 357-364; Osman Aydınlı, *Fethinden Samânîlerin Yıkılışına Kadar (93-389/711-999) Semerkant Tarihi* (doktora tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; R. N. Frye, "Tarxun-Turxun and Central Asian History", *HJAS*, XIV (1951), s. 105-129; H. Bowen, "Notes on Some Early Seljuqid Viziers", *BSOAS*, XX (1957), s. 105-109; M. Nazım, "Hasenek", *İA*, V/1, s. 339; B. Spuler, "Hasanak", *EP²* (İng.), III, 255-256; Seyyid Ali Âl-i Dâvûd, "Âl-i Mîkâl", *DMBİ*, II, 168-174.

